

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM ADATTÁRÁNAK INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE ÉS A KÖZELGŐ MÚZEUMI ÉVFORDULÓK*

Múzeumunk a főváros történetével, tárgyi emlékeivel foglalkozik, megemlékezve a jelentős történelmi eseményekről. Saját múltjával kevésbé foglalkozik, pedig története a főváros történetének része. A közeli évek azonban több évfordulót jeleznek, amelyek figyelmünket rá kell irányítsák múzeumunk múltjára. A következő öt év évfordulói:

- 1986: Nagy Lajos néhai igazgató halálának 40. évfordulója.
- 1987: Intézményünk fennállásának centenáriuma. Nagy Lajos születésének 90., Schoen Arnold, a Kiscelli Múzeum egykori igazgatója születésének 100. évfordulója.
- 1988: ebben az évben lesz 100 éve annak, hogy a Krempel-malomban megnyílt az aquincumi kiállítás. Kuzsinszky Bálint, A Fővárosi Múzeum első igazgatója halálának 50., Horváth Henrik, a középkori gyűjtemények megteremtője és vezetője születésének 100. évfordulója.

Ezek az évfordulók arra készítetnek bennünket, hogy számba vegyük gyűjteményeinket, a megemlékezés lehetőségeit, s egyúttal vázoljuk a további feladatokat is.

Mint ismeretes, Adattárunk régészeti vonatkozású gyűjteményének előzménye az 1950-es évek végén, Patek Erzsébet, majd Nagy László vezetésével alakult Leletmentő és Adatgyűjtő Csoport. Néhány év múlva azonban szervezeti változások miatt más formában, szűkebb feladatkörrel működött. Az adattári tevékenység ismét önálló szervezeti formában és a régészeti adattári tevékenység mellett az intézménytörténeti gyűjtési körrel kibővítve, 1977-ben indult meg. Mielőtt az intézménytörténeti gyűjtemény ismertetésére rátérnénk, tekintsük át röviden múzeumunk történetét:

1887. október 20-án kelteződött – Gerlőczy Károly alpolgármester javaslata alapján – Kammermayer Károly polgármester határozata a Fővárosi Múzeum létrehozására. 1888-ban, a Krempel-malom egyik bérelt szobájában megnyílik az első kiállítás. Ezt megelőzően 1885-ben, tehát ez évben 100 éve, a Múcsarnokban állították ki először a fővárosi régészeti leleteket. 1894–95-ben felépül az Aquincumi Múzeum. 1899: a Főváros Tanácsa ki nevezi Kuzsinszky Bálintot igazgatónak és megbízza a Fővárosi Múzeum megszervezésével. 1907-ben megnyílik a városligeti épületben a Fővárosi Múzeum kiállítása. 1902-ben a középkori kőemlékek a Halászbástya toronyhelyiségébe kerülnek, s itt nyílik meg a Kőtár-kiállítás 1932-ben. 1936-ban az intézmény nevét Fővárosi Múzeumról Székesfővárosi

Történeti Múzeumra változtatják. Kuzsinszky Bálint után 1938–1941-ig Horváth Henrik, majd Nagy Lajos a központi igazgató haláláig, 1946-ig. Ő egyesíti a Kötárat a többi középkori gyűjteménnyel és alakítja ki a Középkori-Osztályt, amelynek vezetője Gerevich László lesz. Később az intézmény megkapja a Szentháromság utcai épületet, ahol a Középkori Osztály megrendezi kiállítását a várasatások anyagából, 1952-ben. Az újkori gyűjtemények a városligeti épületből 1941-ben a kiscelli Schmidt-kastélyba kerülnek, vezetésével Schoen Arnoldot bízzák meg, majd nyugdíjazása után Bertalan Vilmost. Nagy Lajos halála után 1948-ig Kopp Jenő a központi igazgató, majd rövid ideig Pogány Ö. Gábor, s még ebben az évben Gerevich László veszi át az intézmény vezetését. Intézményünk neve az 1951. március 29-i határozattal lesz Budapesti Történeti Múzeum. A további események már a ma története.

Az intézmény történetéhez kapcsolódó anyagok gyűjtését az adattári tevékenység megindításakor egyik legfontosabb feladatunknak tartottuk. Célunk a „leletmentés” volt, vagyis a múzeum különböző részlegeiben többnyire gazdátlan, sok esetben kallódó anyagok felkutatása, összegyűjtése és kutathatóvá tétele. Ezt a feladatot elvégeztük, ma már csak egy-egy osztálygyűjtemény vagy egyéni tudományos anyaggyűjtés rendezésekor kerül elő ilyen jellegű anyag, s természetesen gyarapodhat az Adattár külső ajándékozás vagy vétel útján is. Az intézménytörténeti gyűjteményünk négy csoportból áll.

1. Az intézmény tevékenysége során keletkezett *dokumentációs és fotonegatív gyűjtemény*: kiállítások, konferenciák, közművelődési rendezvények, egyéb események anyaga. A dokumentációs gyűjtemény jelenleg 369 tételből áll, a fotonegatívok száma: 1976 darab. A korábbi időszakból fennmaradt fontosabb dokumentumok: az Aquincumi Múzeum kiállítási vendégkönyvei 1899-től (kisebb hiányokkal); a Halászbástya Kötár vendégkönyvei a nyitástól, 1932-től; a Vármúzeum kiállításainak vendégkönyvei, látogatási statisztikák, egyéb dokumentumok; a Károlyi palota és a Kiscelli Múzeum kiállításainak dokumentumai; régi propaganda anyagok. E korai korszak emlékeit kiegészíti a Középkori Osztály volt gyűjteménykezelőjének, Virág Antalnak visszaemlékezése az 1927–1966-ig terjedő időszakra. E gyűjteményi csoport további kiegészítésre szorul, amely elsősorban a múzeum régi és jelenlegi munkatársaitól várható.

2. *Archív igazgatási iratanyag* a Fővárosi Múzeum megalakulásától 1954-ig, amikor a korábbi osztály-irattárak helyett központi irattárat hoztak létre. Az iratokat az osztályokról gyűjtöttük össze. A gyűjtemény nem teljes, a hiányzó iratok azonban már csak véletlenszerűen kerülhetnek elő, miként nemrégiben a Kiscelli Múzeum helyreállítása során.

3. *Sajtóanyag*. Ez a gyűjtemény az intézményünkkel és a főváros történeti eseményeivel, műemléki objektumaival foglalkozó sajtó-kivágásokból áll, amelyek száma jelenleg 5970 db. Rendszeresen, folyamatosan 1974-től rendelkezünk sajtóanyaggal a Magyar Hirdető Sajtófigyelője révén, azonban a Kiscelli Múzeum egykori gyűjtéséből 1962–1972-ig is vannak újságcikkek. Az 1875–1942 közötti időszakra a hagyatékokból származnak sajtókivágások, s egyéb gyarapodással az 1942–1962 közötti évekre is rendelkezünk néhányal.

4. *Hagyatékok*, amelyek az intézmény történetéhez, illetve régészeti tevékenységéhez kapcsolódnak. Ez a gyűjteményi csoport – amint a következőkben látni fogjuk – adja a legtöbb gondot, kezdve a hagyatékok felkutatásától, teljessé tételétől az adattári feldolgozásáig, nyilvántartásba vételéig. Jelentősége túl nő intézményünkön, mivel a hagyatékok egy része fontos tudománytörténeti dokumentum is. A következőkben erről a gyűjtemény-csoportról szólunk bővebben.

Legnagyobb hagyatékaink Kuzsinszky Bálint és Nagy Lajos néhai igazgatóké, a római kori régészet nemzetközi hírű tudósaié.

A *Kuzsinszky-hagyatékok* intézményünkbe jutásának körülményeiről – az archív iratanyagokból – annyit tudunk, hogy Kuzsinszky halála után, 1939-ben a felesége az Aquincumi Múzeumnak ajándékozta Kuzsinszky könyvtárát, kézirat- és fényképgyűjteményét. Könyvtára a Régészeti Osztály könyvtárának részét képezi, a fényképgyűjtemény pedig a fotótárhoz tartozik. A kéziratanyag egy részét 1977-ben a Károlyi palota pincéjéből hoztuk fel, másik része 1981-ben, a Régészeti Osztály könyvtárának rendezésekor került elő, míg a többi hagyatéki anyagot Kuzsinszky Bálint feleségének halála után, 1979-ben, az örökös Pogány Pétertől vásároltuk meg. Hogy az ismertetésre kerülő hagyatékokat megfelelően tudjuk értékelni, emlékeztetőül Kuzsinszky Bálint életrajzi adatai:

Kuzsinszky 1864-ben született. 1887-ben a Magyar Nemzeti Múzeum gyakornoka, majd segédőre. 1888-ban átveszi Thorma Károlytól az aquincumi ásatások vezetését, s ebben az évben ő rendezi meg az aquincumi leletek első állandóbb kiállítását. 1899-ben bízzák meg a Fővárosi Múzeum vezetésével és megszervezésével. 1892-ben egyetemi magántanárrá nevezik ki, majd 1914-ben, Hampel József halála után az érem- és régiségtani tanszék tanárává. Helyét 1931-ben adja át Alföldi Andrásnak. 1907-ben az MTA levelező, 1926-ban rendes tagja. 1914–1933-ig az MTA Archaeológiai Bizottságának előadója majd elnöke. Elnöke az Országos Magyar Régészeti Társulatnak és tagja más tudományos szervezeteknek is, továbbá tagja még a német, az osztrák és a belgrádi archaeológiai intézetnek. 1938-ban halt meg.

Az 1977-es gyűjtés anyaga: aquincumi ásatásaival, római leletekkel kapcsolatos feljegyzései, előadásai, irodalmi jegyzetei; görögökről, rómaiakról tartott egyetemi előadásai kéziratának töredéke; a limes-kutatással kapcsolatos levelezés anyaga 1904–1914 között (Hampel J., Wolf S. kismartoni kereskedő levelei; a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és az MTA főtitkárának válasza Kuzsinszky beadványára; a Műemlékek Országos Bizottságából Forster Gyula levele és Kuzsinszky válaszfogalmazványa, továbbá jelentése a limes-kutatás helyzetéről); az MTA Archaeológiai Bizottságában való működésének emléke: beszámolója a Bizottság tevékenységéről 1913-ban.

A Régészeti Osztály könyvtárából 1981-ben előkerült dokumentumok: ásatási feljegyzések, irodalmi jegyzetek, fényképek zömmel római kövekről, Aquincumról; egyetemi és egyéb előadásainak, tanulmányainak kéziratok; jegyzetei külföldi utazásairól, a múzeumok római kori anyagáról; levelek szakmai jellegű témákban Prohászka Ottokártól,

Hekler Antaltól, Supka Gézától, Forster Gyulától, Varju Elemértől, Rhé Gyulától, Éber Lászlótól, Alapi Gyulától, Dornay Bélától, továbbá J. Dobias-tól (Prága) és W. Kubitschektől (Bécs); régészeti társulatbeli működésének dokumentumai: elnöki megnyitója, előadásainak kézirata, meghívók 1916–1930 közötti időből; igazgatói tevékenységének emléke: jelentése a Fővárosi Múzeum 1927. évi működéséről; a Főváros Tanácsa közművelődési szakbizottságába történő beválasztásának jegyzőkönyve 1937-ből, nyugalomba vonulása után; sajtóanyag 1875–1936 közötti időből, a Fővárosi Múzeummal, ásatásokkal, a főváros történetével kapcsolatban.

Vétel útján, 1979-ben megszerzett dokumentumok: Kuzsinszky személyes iratai (keresztlevele, érettségi és egyetemi bizonyítványa); külföldi utazásai során készült feljegyzései, görögországi útjának emlékei (útlevele, igazolványok, fényképek a Kuzsinszky-házaspárról); meghívók kiállításokra, egyéb rendezvényekre (pl. gr. Bethlen István miniszterelnök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter fogadásaira). A magyar nemzeti múzeumbeli működésének dokumentumai: folyamodvány Pulszky Ferenc igazgatóhoz gyakornoki állás ügyében (1887) és Thorma Károly ajánló levele (1886); Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter levele a gyakornoki (1887), majd segédőri (1889) és múzeumőri (1899) kinevezéséről; a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának Kuzsinszky munkáját megköszönő levele abból az alkalomból, hogy megváltik a múzeumtól (1901). Az aquincumi ásatáson való részvételével kapcsolatos iratok: Thorma Károly, az ásatás vezetőjének köszönő levele az ásatáson végzett munkájáért (1887); Gerlőczy alpolgármester levele, amelyben megbízza az ásatások vezetésével (1888); jegyzetfüzetei római kori leletekről. A Fővárosi Múzeum irányítása idejéből: a polgármester megbízásából válasza egy interpellációra az óbudai, feltárt műemlékek védelméről (1932); a polgármester köszöntő levele 70. születésnapja alkalmából (1934); nyugalomba vonulásával kapcsolatosan Szendy Károly polgármester határozata a múzeum vezetéséről (1935); Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter köszönő levele munkásságáért (1935); Szendy Károly polgármester levele abból az alkalomból, hogy lemondott az Aquincumi Múzeum vezetéséről is (1937). Egyetemi tanári pályájának dokumentumai: tanári kinevezései (1892-től); az érem- és régiségügyi tanszék átadásának okmánya (1931); előadásorozatának tervezete; meghívók egyetemi rendezvényekre; dékán-sága évéből bölcsészkar naptár (1924). Akadémiai tagságával kapcsolatos okiratok: levelező, majd rendes taggá megválasztásának dokumentumai (1907, 1926); az Archaeológiai Bizottság működésével kapcsolatos levelek, jelentések és az Archaeológiai Értesítő szerkesztésével kapcsolatos ügyiratok (többek között Kuzsinszky előterjesztései, Varju Elemér, Máhler Ede, Láng Nándor, Fejérváry László stb. levelei); az Akadémia köszöntő levele 70. születésnapja alkalmából. A régészeti társulatbeli működésének dokumentumai: Csánki Dezső, Hekler Antal, Balogh Jenő, Szabó Kálmán levelei; meghívók a Társulat üléseire. A Műemlékek Országos Bizottsága tagságával kapcsolatos okmányok (1905–1932 között). Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem munkájában való részvételének emlékei: Csánki Dezső, Hóman Bálint levele; Kuzsinszky jegyzete a helyi gyűjtemények és muzeális értékek védelméről készült törvényjavaslatról (1926). A bu-

dapesti philológiai társaságbeli tagságának dokumentuma: Láng Nándor elnök levele tiszteletbeli taggá választásáról (1935). A német, a bécsi, a belgrádi régészeti intézeti tagságának dokumentumai, taggá választásának oklevelei (1896–1933 között). Széles körű szakmai levelezésének emlékei: többek között Fraknói Vilmos, Forster Gyula, Varju Elemér, Sebestyén Gyula, Fejérpataky László, Gerevich Tibor, Alföldi András, Takáts Zoltán és külföldi kortársak levelei; fénymásolatban Teleki Pál és Cholnoky levele Teleki Pálnak az egyetem földrajzi tanszékére történő meghívása tárgyában (1924).

A vásárolt hagyatékhhoz tartozik még 23 db régészeti, történeti témájú, illetve Kuzsinszkyval kapcsolatos újságcikk, továbbá Kuzsinszky mellszobra, festett portréja és íróasztala, amelyeket az Aquincumi Múzeumban helyeztünk el.

Az ismertetett anyagok – úgy látjuk – széleskörűen bemutatják Kuzsinszkyt mint nagy tekintélyű tudóst és múzeumvezetőt pályájának indulásától haláláig. Az adatokat kiegészítik az archív igazgatási iratok. Megjegyezzük azonban, hogy a hagyatékot mennyisége ellenére sem tartjuk teljesnek a következő megfigyelésünk miatt. A Régészeti Osztályról gyűjtött Kuzsinszky és Nagy Lajos hagyaték nagy része összekeverve került elő, s minden jel arra mutatott, hogy az intézményben maradt anyagok szakmai részét az elhunyt kollégái felhasználták, esetleg ma is használják a munkájukban. Még egy észrevétel ehhez. A Régészeti Osztály pincéjéből felhozott egyik iratköteggben találtunk egy 1949-es keletű levelet K. Kovács Lászlótól a múzeum egyik munkatársa számára. A levélben közli, hogy mellékelten küldi a Nagy Lajos hagyatékából való, „az intézetben [egyetem] még utóbb előkerült néhány anyagot”. Vizsgálata során kiderült, hogy a kéziratok Kuzsinszky előadásai, jegyzetei. A fentiekből következik, hogy még kerülhetnek elő Kuzsinszky és Nagy Lajos hagyatékához tartozó dokumentumok.

Nagy Lajos hagyatéka szintén több részletben jutott Adattárunkba: a Régészeti Osztály pincéjéből az 1977-es gyűjtés során, továbbá Nagy Lajos fia, dr. Nagy Tibor ajándékként 1984-ben. Röviden Nagy Lajos életrajzi adatai:

1897-ben született. Az egyetemen Kuzsinszky tanítványa. 1915-től majdnem három évet tölt el a világháború harcterein. 1919-ben a Vörös Hadseregben Stromfeld Aurél vezérése alatt harcol. Román fogságba kerül, majd az aradi börtönbe. A Tanácsköztársaság leverése után folytatja tanulmányait. 1921-ben doktorál, és Kuzsinszky maga mellé veszi az Aquincumi Múzeumba. 1922-ben kerül a Fővárosi Múzeumhoz, amelynek 1941-től haláláig igazgatója. 1930-tól az egyetemen magántanár, s 1946-ban, röviddel halála előtt kapja meg a nyilvános rendes tanári címet. 1934-től az MTA levelező tagja, s ugyancsak tagja a német és a belgrádi régészeti intézetnek is. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatnak éveken át főtítkára. Nagy Lajos a főváros római korának kutatásában elévülhetetlen érdemeket szerzett, tudományos eredményei ma is helytállóak. A szentendrei múzeum megalapítása is az ő nevéhez fűződik.

Az 1977-ben gyűjtött dokumentumok: feljegyzések, kéziratok római kori emlékekről, a pesti oldal római objektumairól és a limes-kutatásával kapcsolatosan; Resatus-tanulmányának kézírata; külföldi tanulmányútja során készített jegyzetei. Szakmai jellegű levelek Mihalik Sándortól, Darnay Bélától, Zichy Istvántól, Bálint Alajostól, Láng Nándortól, Gombos F. Albintól, Alföldi Andrásról, Hekler Antaltól, Sashegyi Sándortól stb. Megbízó levele a „Budapest Története” római kori részének megírására. Múzeumvezetői tevékenységéből maradt fenn: jelentése a Fővárosi Múzeum ostrom utáni állapotáról, továbbá 10 éves újjáépítési tervéről. A szentendrei múzeumra vonatkozó dokumentum: a múzeum megalapításának tervezete. Magyar, olasz és finn sajtóanyag a főváros műemlékeiről az 1925–1940 közötti időből.

Nagy Lajos hagyatékának nagyobbik része fia ajándékként került az Adattárba. Személyes jellegű dokumentumok: egyetemi leckekönyve, „Pannónia falfestészeti emlékei” c. doktori értekezése és bölcsészdoktori oklevele (1921); az 1919-es eseményekben való részvételének dokumentumai (igazolvány arról, hogy katonai parancsnokságán letette a hűségesküt a köztársaságra 1919. február 17-én; a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének tagsági igazolványa 1919. március 25-i kelettel, hátoldalán „Jelentkezett a Vörös Hadseregbe” megjegyzéssel; katonai igazolvány a jelentkezésről, rajta vörös kokárdával; a vörös hadseregbeli szolgálatából parancs és szolgálati jegy). A Fővárosi Múzeumnál hivatali előmenetelének okmányai: polgármesteri kinevezése ideiglenes múzeumi hivatalnokká (1922), múzeumi őrré (1930) majd központi igazgatóvá (1941). Egyetemi oktatói pályájának emlékei: magántanári oklevele (1930); Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésének hiteles másolata Nagy Lajos nyilvános rendes tanári kinevezéséről és miniszteri levél a cím adományozásáról (1946. november 19.). Akadémiai tagságának dokumentumai: MTA értesítése levelező taggá választásáról (1934); meghívó „Contraaquincum és Pest Árpád-kori vára” c. székfoglalója felolvasására (1935); MTA levelező tagsági oklevele. A fentiekén kívül a hagyatékban vannak még a Régészeti Társulat és a Római Magyar Intézet meghívói Nagy Lajos előadásaira, továbbá önéletrajza és tudományos munkáinak bibliográfiája. Ajándékba kaptunk még néhány újságcikket Nagy Lajosról és ásatásairól az 1926–1941 közötti időből, továbbá Nagy Lajos mellszobrát, amelyet Domján Árpád készített 1944-ben. A szobrot az Aquincumi Múzeumban helyeztük el.

A felsorolt hagyaték alapján úgy látjuk, hogy Nagy Lajosról őrizzük a legfontosabb dokumentumokat, ugyanakkor azonban – a Kuzsinszky hagyatékkal kapcsolatban jelzett problémák miatt – ezt a hagyatékot sem tekintjük teljesnek.

Garády Sándor hagyatékát is Adattárunk őrzi. Garády Sándor 1871-ben született. Mérnök volt, régészettel nyugdíjazása után foglalkozott. A főváros középkori emlékeinek kutatását a Fővárosi Múzeum keretében végezte maradandó eredménnyel. 1944-ben halt meg.

1945-ben felesége intézményünknek ajándékozta Garády könyvtárát és kéziratait, amelyek a középkori könyvtárba kerültek. A kéziratanyagot 1977-ben vette át az Adattár. Részai: megjelent és meg nem jelent munkáinak kéziratái, irodalmi és levéltári jegyzetei; 11 db ásatási naplója az 1931–1942 között végzett kutatásairól; szakmai jellegű levél Varju Elemérről, Hekler Antaltól és Lükő Gábortól; több, mint 150 db újságcikk az 1910-1942 közötti időből, a főváros történetéről, ásatásokról. Úgy látjuk, e hagyaték bővítésére sajnos, már mincs lehetőség.

Jelentősebb hagyaték még *Nagy László* (1904–1978) *hagyatéka*, amely szakmai jellegű: őskori ásatásainak feljegyzéseit és tudományos feldolgozásokhoz készített jegyzeteit tartalmazza. Őrizzük még *Fehér Kálmán*, az 1956-ban fiatalon elhunyt, főleg a keltákkal foglalkozó kutató szakmai hagyatékát: bibliográfiai céduláit. *Felvinczi Takács Zoltán hagyatékából* pedig megvásároltuk a budapesti vonatkozású, nyomtatásban meg nem jelent kéziratát „Tihanyi téri népvándorláskori lelet” címmel.

A fentiekben ismertetett hagyatéki gyűjteményünk – miként az intézménytörténeti dokumentációs anyag és a sajtóanyag is – naprakészen leltározott, a régészeti vonatkozások és az intézménytörténeti adatok mutatózásra kerültek.

Szólnunk kell hagyatéki gyűjteményünk hiányairól, múzeumunk történetének más jelentős alakjairól is, akikhez kapcsolódó dokumentumokkal sajnos, nem rendelkezünk, s felkutatásukra irányuló próbálkozásaink sikertelensége miatt úgy tűnik, e hiányok nem pótolhatók.

Gömöri Havas Sándor, 1824-ben született. Ügyvéd volt, 1875-ben miniszteri államtitkárként ment nyugdíjba. Ezután minden idejét a főváros történeti, régészeti emlékeinek megmentésére áldozta. Ő volt az aquincumi rendszeres ásatások elindítója, a Fővárosi Múzeum létrehozásának, az Aquincumi Múzeum építésének fáradhatatlan szorgalmazója, a „Budapest Régiségei” kezdeményezője és szerkesztője. Kutatásait közzé is tette. 1894-ben halt meg.

Gömöri Havas Sándorról – munkájának eredményein túl – sajnos, csak az archív igazgatási iratanyag néhány okmánya és a Régészeti Osztályról gyűjtött Kuzsinszky hagyatékban levő néhány levél másolata maradt ránk: gr. Zichy Jenő két levele 1879-ből Gömöri Havas Sándorhoz, az óbudai aquaeductus maradványainak megóvásáról; Kammermayer Károly polgármester levelei Gömöri Havas Sándor jelentéséről a „Budapest Régiségei” első kötetével kapcsolatban, 1889-ből, valamint Gömöri Havas Sándorhoz írt levele a kőérberki kolostor feltárásáról, megóvásáról.

Horváth Henrik 1888-ban született. 1922-ben lett a Fővárosi Múzeum tisztviselője, 1929-ben múzeumi őr, 1937-ben osztályigazgató, majd 1938-ban központi igazgató. 1930-ban egyetemi magántanár, 1937-től nyilvános, rendkívüli tanár. A MTA levelező tagja. Fővárosunk középkorának kiemelkedő kutatója, intézményünk középkori gyűjteményeinek megszervezője, irányítója volt. 1941-ben halt meg.

Halála után, még 1941-ben könyvtárát múzeumunk megvásárolta, gazdag szakmai és személyes irathagyatéka azonban — amikor fiát sikerült megtalálnunk — sajnos, már elpusztult. Ifj. Horváth Henriktől tudtuk meg, hogy intézményünk egyik tudományos munkatársa, akivel régóta kapcsolatban volt, tudott a hagyaték meglétéről, s ha korábban jelentkezünk, az iratanyag megmenthető és megszerezhető lett volna. Így csak az archív igazgatási iratok adatai állnak rendelkezésünkre.

Schoen Arnold 1887-ben született. Művészettörténész, 1941–1948-ig a Kiscelli Múzeum igazgatója. 1973-ban halt meg.

Hagyatékából a szakmai jellegű, kéziratos cédulaanyagot őrzi a Kiscelli Múzeum Képzőművészeti Osztálya. Tevékenységére az igazgatási archív iratanyagban találunk dokumentumokat. Az esetleg a családnál még meglévő egyéb hagyaték felkutatását a Képzőművészeti Osztály kísérli meg.

Kopp Jenő 1900-ban született. Művészettörténész. 1932-től a fővárosnál volt alkalmazásban, részt vett a múzeumhoz tartozó Fővárosi Képtár megalapításában, amelynek 1935–1948-ig vezetője volt. Ezután — a politikailag nehéz esztendőök őt sem kímélve — végleg elszakadt intézményünkől. 1977-ben halt meg.

Az esetleg meglévő, múzeumunkat érintő hagyaték megvásárlása céljából megkíséreltük családját felkutatni, egyelőre sikertelenül. A további lépéseket a Képzőművészeti Osztály teszi meg.

Az intézménytörténeti gyűjteményünkre vonatkozóan ma, s a jövőt tekintve, összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg:

Intézménytörténeti gyűjteményünk az Adattár 1977. évi megalakulását követő időszak gyűjtő munkájának eredményeként jött létre, s ma már — és a jövőben is — csak a véletlenül felbukkanó anyagokkal, ajándékozás vagy vásárlás révén gyarapodhat. A gyűjtemény további tervszerű kiegészítése egy módon lehetséges: az idevonatkozó, de máshol őrzött és nyilvántartott anyagok adatainak összegyűjtésével és ezeknek az utaló kartonrendszerünkbe való beépítésével. Célunk az, hogy a legszükségesebb adatok egy helyen összegyűjtve legyenek megtalálhatók. Az adatgyűjtést megkezdtük és folyamatosan végzzük, első lépésként intézményünk más gyűjteményeiből. Legtöbbet a Kiscelli Múzeum gyűjteményeitől várunk, mivel a Fővárosi Múzeum sok tárgyi emléket leltározta ott be, mint várostörténeti tárgyat. Ezek adatainak kigyűjtését most kezdtük el, s remélhetőleg 1986 végéig befejezzük. Természetesen a külső intézményekben is számtalan lehetőség rejlik. Közülük a legfontosabbnak tartjuk a Fővárosi Levéltár intézményünkre vonatkozó anyagának áttekintését, amely egyrészt a Fővárosi Tanács múzeumunkkal kapcsolatos iratait, másrészt a Fővárosi Múzeumnak a Tanácshoz írt felterjesztéseit, jelentéseit, leveleit tartalmazza. A kutatást itt is most kezdtük el.

A kutatandó külső intézmények körét természetesen szinte vég nélkül lehet bővíteni, hiszen múzeumunk vezetői, munkatársai szakmai kapcsolatban álltak más intézményekkel, szakemberekkel a fővárosban, vidéken, sőt külföldön is, amely kapcsolatok nyoma ott is, az intézményi irattárakban megtalálható. Kuzsinszky Bálint, Nagy Lajos, Horváth Henrik hagyatékához bizonyára találnánk kiegészítő adatokat az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, az MTA és Kuzsinszkyra vonatkozóan a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatási iratanyagában is. Levelezéseik pedig szinte korlátlan gyűjtési lehetőséget rejtenek. Természetesen Adattárunknak nincs módja ilyen széles körű adatgyűjtésre, ez egyéni kutatás feladata lehet. A közeli évfordulókra tekintettel azonban szeretnénk a legfontosabb adatokkal kiegészíteni gyűjteményünket, hogy az a kiállítások vagy írásos megemlékezések minél teljesebb alapját képezhesse. Teljességre törekvő, de hosszú távú, a múlt esztendőben elindított munkánk a főváros területére vonatkozó régészeti szakirodalom cédlulázása, amelynek során az intézménytörténeti adatok is kigyűjtésre kerülnek. Ez az adatanyag azonban a következő öt év évfordulóra még nem lesz teljes. Távolatokban tervezük a sajtóanyag kiegészítését is, a korabeli újságok cédlulázásával, másolatok készítésével.

Az elmondottakat azzal zárjuk, hogy úgy látjuk, mind múzeumunk száz éves fennállásának megünneplésére, mind a Kuzsinszky és Nagy Lajos évfordulók alkalmából esetleg rendezendő kiállításokhoz, kiadványokhoz fontos, használható gyűjteménnyel és folyamatosan gyarapodó adatanyaggal rendelkezünk. A megemlékezés azonban természetesen az egész intézmény feladata. Elődeink évfordulói pedig elsősorban azokat a tudományos osztályokat érintik, amelyek gyűjteményeit kutatásaikkal gyarapították, tudományos eredményeiket gazdagították. A közelgő évfordulókkal kapcsolatban még egy gondolat, javaslat: induljon el kiadványainkban a rendszeres megemlékezés intézményünk jelentős eseményeiről és hajdani munkatársairól, akik kutatásaik eredményeiben ma is közöttünk vannak, hogy a jövőben ne legyenek elmulasztott évfordulók.

Rövidítések

AÉ	Archaeologiai Értesítő
BpR	Budapest Régiségei
TBM	Tanulmányok Budapest Múltjából
VMMK	Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

Jegyzet

A tanulmány a szerzőnek a Budapesti Történeti Múzeumban 1985. június 15-én tartott tudományos szakköri előadása. Az előadás elsősorban az Adattár intézménytörténeti gyűjteményén alapul, kiegészítésként felhasznált irodalom: *Lenkei Andorné*: A Budapesti Történeti Múzeum kialakulása. TBM 12 (1957) 495–519.; A Budapesti Történeti Múzeum 75 éve. TBM 16 (1964) 7–41.; Gömöri Havas Sándor. AÉ 14 (1894) 445.; Gömöri Havas Sándor (1824–1894). BpR 5 (1897) 7–11.; *Láng N.*: Kuzsinszky Bálint (1864–1938). AÉ 51 (1938) 117–120.; Kuzsinszky Bálint (1864–1938). BpR 13 (1943) 9–10.; *G. L.*: Garády Sándor. BpR 15 (1950) 596–597.; *Gerevich T.*: Emlékbeszéd Horváth Henrik felett. AÉ (1941) 279–283.; *Szilágyi J.*: Nagy Lajos (1897–1946). BpR 15 (1950) 589–591.; *Oroszlán Z.*: Emlékezés dr. Nagy Lajosra. AÉ (1946–1948) 430–438.; *Bónis É.*: Megemlékezés Nagy Lajosról. AÉ 105 (1978) 106–107.; *Kőszegi F.–Kralovánszky A.–Varga B.*: In memoriam dr. Nagy László (1904–1978). VMMK 14 (1979) 7–9.

KATALIN K. VÉGH

INSTITUTIONSGESCHICHTLICHE SAMMLUNG DES HISTORISCHEN MUSEUMS DER STADT BUDAPEST UND DIE JAHRESTAGE DES MUSEUMS DER NÄCHSTEN ZEIT

Das Historische Museum der Stadt Budapest befaßt sich der Geschichte der Hauptstadt, deren gegenständlichen Denkmälern, wobei es sich der bedeutenden historischen Begebenheiten erinnert. Mit seiner eigenen Vergangenheit beschäftigt es sich weniger, obwohl seine Geschichte ein Teil der Geschichte der Hauptstadt ist. Die kommenden Jahre zeigen jedoch mehrere Jahrestage an, die unsere Aufmerksamkeit der Vergangenheit des Museums zuwenden müssen. Die Jahrestage der kommenden fünf Jahre sind die folgenden:

- 1985: in diesem Jahr sind es hundert Jahre, daß die archäologischen Funde der Hauptstadt in der Kunsthalle erstmals ausgestellt wurden.
- 1986: Vierzigster Todestag des einstigen Direktors Lajos Nagy.
- 1987: Zentenarium des Bestehens unserer Institution. Neunzigster Geburtstag von Lajos Nagy, 100. Jahreswende der Geburt des einstigen Direktors des Kis-cellier Museums, Arnold Schoen.

1988: In diesem Jahr sind es 100 Jahre her, daß in der Krempf-Mühle die Aquincum-Ausstellung eröffnet wurde. 50. Jahrestag des Todes von Bálint Kuzsinszky, dem ersten Direktor des Hauptstädtischen Museums, 100. Jahrestag der Geburt von Henrik Horváth, dem Schöpfer und Leiter der mittelalterlichen Sammlung.

Diese Jahrestage bewegen uns dazu, unsere Sammlungen und die Möglichkeiten des Gedenkens zu überdenken und gleichzeitig auch unsere weiteren Aufgaben zu umreißen.

In den Tätigkeitsbereich unserer im Jahr 1977 errichteten Datensammlung gehört – über die archäologische Datensammlungsarbeit hinausgehend – auch das Zustandebringen einer institutionsgeschichtlichen Sammlung. In der vergangenen Periode erforschten und sammelten wir das in unserem Museum zumeist herrenlose, in vielen Fällen dem Untergang preisgegebene Material und machten es erforschbar. Heute können derartige Dokumente nur noch zufällig zum Vorschein kommen, ansonsten vermehrt sich unsere Sammlung durch äußere Spenden oder Käufe. Unsere institutionsgeschichtliche Sammlung besteht aus vier Gruppen: Dokumentations- und Fotonegativsammlung, Schriftenmaterial der Archivverwaltung, Pressematerial, das sich mit unserer Institution befaßt, Verlassenschaften (die sich der Geschichte unserer Institution, beziehungsweise unserer archäologischen Tätigkeit anschließen). Die Vermehrung und datensammlerische Bearbeitung letzterer Gruppe ist unsere größte Sorge, ihre Bedeutung hingegen geht über unsere Institution hinaus, da ein Teil der Verlassenschaften gleichzeitig auch wichtige wissenschaftsgeschichtliche Dokumente liefert.

Von größter Bedeutung sind die Verlassenschaften unserer einstigen Direktoren Bálint Kuzsinszky (1864–1938) und Lajos Nagy (1897–1946) der Gelehrten der Archäologie aus der Römerzeit von internationalem Ruf. Beide Verlassenschaften gerieten in mehreren Raten durch Sammlung, Ankauf und Spende in die Datensammlung, doch können wir sie auch heute noch nicht für vollständig betrachten. Auch die Verlassenschaft von Sándor Garády (1871–1944), dem hervorragenden Erforscher der Denkmäler der Hauptstadt aus dem Mittelalter, verwahrt unsere Datensammlung. Ein Mangel unserer Sammlung ist, daß wir nicht über das Dokumentenmaterial im Zusammenhang mit mehreren bedeutenden Gestalten unserer Institution verfügen, und es hat den Anschein, daß diese Mängel nicht ersetzbar sind. So verfügen wir über Sándor Gömöri Havas (1824–1894) Henrik Horváth (1888–1941) Arnold Schoen (1887–1973) und Jenő Kopp (1900–1977) ausser ihrer fachliterarischen Tätigkeit nur durch die archivalischen Verwaltungsakten Angaben.

Eine weitere planmäßige Ergänzung unsere Institutionsgeschichtlichen Sammlung ist nur auf eine Art und Weise möglich: durch die Sammlung der Angaben des anderwärts verwahrten und registrierten einschlägigen Materials. Wir setzen zu unserem Ziel, daß die notwendigsten Daten, die sich auf die Geschichte unserer Institution beziehen, an einem Ort, in der Datensammlung auffindbar seien. Die Sammlerarbeit haben wir in anderen Sammlungen unseres Museums und im Hauptstädtischen Archiv bereits begonnen.

Wir meinen, daß die Datensammlung für gelegentlich der bevorstehenden Jahrestage eventuell zu veranstaltenden Ausstellungen, Publikationen über eine wichtige, brauchbare Sammlung und ein sich fortlaufend vermehrendes Angabenmaterial verfügt. Das Gedenken ist jedoch selbstverständlich Aufgabe der gesamten Institution.

Budapest Története I–II. – Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Írták *Nagy Tibor, Györffy György, Gerevich László.*

Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Írták *Kubinyi András, Gerevich László, [Fekete Lajos], Nagy Lajos*
Főszerkesztő Gerevich László. Kötetszerkesztők Gerevich László, Kosáry Domokos. Budapest, 1973. I.: 429 oldal, 242 kép, 3 melléklet. II.: 469 oldal, 224 kép, 1 melléklet.

„Budapest története” és az újabb aquincumi kutatások

Több mint 10 évvel ezelőtt jelent meg a „Budapest történeté”-nek első kötete, mely fővárosunk legkorábbi évezredeiről ad számot a régészeti és történeti adatok alapján. Nagy Tibor szakavatott tollából összefoglaló képet kap az olvasó a paleolitikumtól a magyar honfoglalás koráig. A kötet további része a főváros Árpád-kor végéig terjedő időszakának történetét tárgyalja, ezt a korszakot Györffy György és Gerevich László foglalták össze. A kötet recenzorai – Vaday A., Salamon Á., Wellner I. – már rámutattak a mű érdemeire s egyúttal jelezték – elsősorban a szakemberek számára érdekes – kisebb észrevételeiket. A kötet értékelése pozitív, hiszen az valóban híven tükrözi a legutóbbi – több mint 30 évvel korábban – 1942-ben megjelent hasonló összefoglalás óta elért kutatási eredményeket (Budapest Története, Budapest, 1942). Az alábbiakban nem a mű kritikai ismertetésére törekszünk, mivel ebben az esetben az elmúlt több mint tíz év kutatási eredményeit figyelmen kívül kellene hagynunk, ami eleve időszerűtlenné tenné egy ilyen jellegű tanulmányt. Éppen ezért helyesebbnek véljük, ha az alábbiakban összehasonlítást teszünk az akkori és a mai ismereteink között. Itt elsősorban Budapest történetének ókorára gondolunk, ahol talán a legtöbb újabb eredmény született az elmúlt időszakban.

A mű korábbi ismertetői is rámutattak, hogy az 1973-ban megjelent összefoglalás, a több mint 30 évvel előbb, még a második világháború idején megjelent, s hosszú ideig alapvető kézikönyvként szolgáló – s bizonyos témák tekintetében még ma is annak számító – „Budapest története” méltó utódjának tekinthető. Tudományágunk rohamos fejlődése azonban az ilyen összefoglaló munkák „élettartamát” egyre rövidebb időre csökkenti. Különösen áll ez a mi esetünkben, hiszen az elmúlt másfél évtized aquincumi kutatásai szinte alapvetően megváltoztatták fővárosunk ókori elődje, Aquincum történetére és topográfiájára vonatkozó korábbi ismereteinket. Az óbudai városrekonstrukció olyan lehetőségeket biztosított a magyar régészet számára, hogy ez alatt az aránylag rövid idő alatt az aquincumi katonaváros és elsősorban a katonai táborokra vonatkozóan több adatot sikerült gyűjtenünk, mint az előző száz év folyamán összesen. A polgárváros területén, ha nem is ilyen nagy mértékben, de ugyancsak jelentős feltárások folytak, amik szintén lényeges új adatokat szolgáltattak az egykori municipium, illetve colonia történetének és topográfiájának árnyaltabb megismeréséhez.

Az Óbudán folyó régészeti feltárások még korántsem fejeződtek be, az ásatások eredményeinek feldolgozása még évtizedekig is el fog tartani, az előzetes közlemények alap-